

ADATOK.

ADATOK A CSIKI NEGYEDFÉL MEGYE HAVASAINAK KÖZÖS BIRTOKLÁSÁRÓL.

Csobotfalva, Csomortán, Delne, Menaság, Mindszent, Pálfalva és Szent Lélek csiki községek az u. n. „*negyedfél megye*“ ősidőktől fogva birtak közös havasokat, melyeket csak a legújabb időben osztottak fel. A régi székely jogszokásokra és havasi gazdálkodásra érdekes világot vetnek az alábbi okiratok.

Az I. Mindszent és Menaság, másfelől a többi 5 falu közötti pert békés úton elintéztvén, szabályozza az *esküdt havasbirák* hatáskörét.

A II. Petki Istvánnak adott birtok határait állapítja meg.

A III. a havasok rendtartásait foglalja magában.

A IV. szám alatti tanuvallomásokból kitűnik, hogy más faluban lakó nemes embernek, ha voltak is a negyedfél megyében jobbágysai, a havasokban semmi része nem volt s a negyedfél megye ítéleteibe még a királybirónak sem volt beleszólása stb.

Az V. közgyűlési határozatokat tartalmaz.

A VI.-ban a havasbirák ítéletei vannak, melyeket különböző kihágások miatt hoztak.

I.

Egyezés Mindszent és Menaság és másfelől Delne, Pálfalva, Csomortán, Csobotfalva és Szent-Lélek falvak közt közös havasaik rendtartásáról 1586-ban.

Mü Ugron Tamás gyergyai és kászoni vicekirálybiró és Zavor Fridrik a csiki vashámorokban tisztartó közönséges székelyekkel egyetemben adjuk mindeneknek emlékezetére ez mü. levelünknek rendiben, hogy lett volt valami egyenetlenség a *Szellő* és *Hosszúhavas* dolgából és *Borjustelke* dolgából és a halomhányás felől egyfelől *Mindszent* és *Menaság* megyéje, másfelől egynehány számos faluk között u. n. *Delne, Pálfalva, Csomortán, Csobotfalva, Szent-Lélek* között. Ezek indultak törvényhez az ök régi módjok szerint való havas dolgaiból e szerint: t. i. Czako János: Szent-Lélekről, Lázár János: Csicsóból, Gegő Bálint: Csobotfalvából, Ágoston Ferencz: Pálfalvából, Cziko Ilyés: Mindszentről, Nagy Ambrus: Menaságról.

Ezek u. m. *választott birák* az feljül megírt két megyék megszentiaztattak a birák előtt a megírt számos faluk ellen. A megírt két megyék bocsátottak panaszlókot a fejedelemhez, az erdélyi vajdához, a

nagyságos és tekintetes *Báthori Kristófhhoz*, úgy, hogy a megírt bírák erőszakkal tették volna magokat bíróé és úgy sententiázták volna meg őket minden ok nélkült. Azok panaszára megírta a fejedelem, hogy üresek levének a bírák a sententia executiója nélkül. A más fél azt megvetvén, azok is könyörgöttek a fejedelemnek, hogy ők szenvedhetetlen kárban és *bosszuban* volnának a két megyék miatt, hogy a bírák nem erőszakkal tették volna bíróvá magokat, hanem mindörökké bírákot ítéltek s ilyen móddal, rendtartással voltak válogatott *havasbírák*, kik a havasban valami károkat avagy egyéb valami veszést tettek, törvény szerint eligazították, sőt mindenkor a bírákból a havason tartoztak lenni a *kaszáláskor*, ha kitől valamely szegény embernek bántása lenne az ő igazságában mindjárt haladék nélkül törvénye lett. Egyéb processusát is az havas régi módjának és birodalmának, könyörgésekben a fejedelemnek értésére adták s könyörgöttek, hogy parancsoljon a fejedelem a bíráknak az executióra.

A fejedelem mind a két fél panaszolkodásából a nagyságos *Bánffi Farkasnak* parancsolta, ki udvarhelyi kapitány és itt való kapitány és királybíró, hogy ez dolgot valóban megesmérje törvény szerint. Kapitány urunk a fejedelem levelét nekünk béküldé. A fejedelem levele mellett ő maga is írta, hogy minden haladék nélkül ez dologban véghezmenjünk. A fejedelem levele azt parancsolja, hogy ha a dolog úgy vagy, a mint a megírt számos faluk a dolgot könyörgésekben a fejedelemnek előadták, törvény szerint a panaszolkodást közöttök eligazítsák, a havas birodalmát és a bírák birságát úgy hagyják, aminthogy módjok és törvények volt.

Mi a fejedelem parancsolatjának engedelmesek lévén, napot hagyánk néki. Mikor a törvénynapra jutánk, előáll mind a két fél; harmadik rend a bírák is előállanak peresül, úgy, hogy a rajtok teljességgel méltatlan volna az a panasz. Azt mi megértők, hogy a panasz ok nélkül lett volna, mert a sententiázás is nem ok nélkül lett. Az bírák nem ők tették bíróé magokat, hanem az ő régi módjok szerint közönséges választásból és akarathból voltak bírák, törekedéssel kezdének az dologhoz.

Én *Zavor Fridrik*, több jámborokkal, nagy sok törekedések közt kivégezők közülök, a mi személyünköt megtekintvén, érettünk elengedék a feljül megírt számos faluk az halomhányásért és egyéb törvényből kiment sententia szerint való girákot, a bírák is azonképen elengedék az ő kereseteket ily módon *ex libero arbitrio*:

Első. Ab antiquo ipsius consuetudo volt ő közöttök ilyen szer-tartás, hogy a két félnek a minémü havasok vagy, ki nevezetik *Hosszuhavasnak* a csiki határban, melyet ők *közönséggel osztva*, az ő részeket, aki megyéje között, bírtanak, hogy ők magok választottanak közülök *esküdt havasbírákot*, jó lelkü esméretü tisztességébéli személyeket. Ez ellen igyekeztenek Mindszent és Menaság megyebéliek, hogy bírák többé ne lennének. Azért a fenírt személyeknek, úgymint törekedő bíráknak, az ő törekedéseknek engedelmesek lévén, *ex libero arbitrio* mind a két fél, amint feljül meg vagynak nevezve, néki állának és mi előttünk úgy concordálának: hogy amint ab antiquo, a *bírák* bírákoltanak közöttök és a havas dolgában törvényt tettek, ő magok közön-

ségesképen senkit ki nem rekesztvén, bírót választhassanak ezután is, azonképen közöttök observáltassék és megtartassék. Ha pedig a két fél között valamely megye vagy falu azon mereszkednék indulnia, idegen bírót ebben avagy törvénytételre hozna, annak a kötele 200 arany forint, valamely megye vagy falu a két fél közül azt mivelné. Mely kötelvetést mind a két fél felvett és reá engedett, ha ki rajta esik, sine ullo remedio executiót.

Secundo. Törekedtünk ebben, hogy Csobotfalva, Csomortán, Pálfalva, Delne, Szent-Lélek faluságok perlettenek Mindszent és Ménaság megyéivel valami halomhányásért, ki miatt Mindszent és Ménaság megyéi per non venientiam convincáltattak volt a *havasbiráktól*. Ezt a sententiát és maradságot Csobotfalva, Csomortán, Pálfalva és Delne és Szent-Lélek faluságok lehagyták és megengedték Mindszent és Ménaság megyéi ellen, melynek mindakét fél nekiállottak, irrevocabiler mi előttünk, mi érettünk, a mi terekedésünkre és nevezett halom dolga felől, minthogy annakelőtte a *Hosszuhavast* ketté osztották, kiből kétség támodott, hogy nem jó helyen volna az halom. Ezt is úgy végezők közöttök, hogy mindakét fél egy emberre hagyták mindszei csikszéki *Kelemen Mihályra*; valahol ez ember mondja vagy mutatja, oda tegyék a halmat és semmi kötele sem birsága nincsen ennek. Mindakét fél ex libero arbitrio.

Tertio. Végeztük ezt is a két fél között, hogy ha valaki közülök *juhot* vagy egyébféle barmot a közönséges havasnak *tilalmasába* tartana a megyék és faluk ellen, tehát a birák béhozassák és törvényre kiadják kezesen. Napot hagyván, praefigáljon a havas választott birák előtt, törvényt szerént eligazítsák és büntessék. Azhol pedig *eszténahely* vagyon, egyenlő akarathól vihessék az eszténához az mezőben, egyenlő akarathól az eszténához *szároztó helyet* adjanak hozzá. Ennek is mindakét fél néki állának irrevocabiler. A *havast* ismét *egybebocsáták*; amint annakelőtte volt régen. A birák is az ő régi módjok szerént megmaradtnak, hogy igazgassák a havas dolgát. A ki kárt tézen ilyen módon végeztük: hogy a birák, kit benne találnak, béhozzák és a kié, hurré tegyék, *megtizedeljék* és tizedét ki ne adják se kezesen se semmin, hanem mindjárást törvény légyen benne. Ha a birák *négyen* lennének is, törvényt tegyenek, tehessenek; ha pedig a *hajtóra* reátamadnának, avagy a pásztor vagy akié a juh és megesméri a juhokot, tehát a birák az eszténára is reáüldjenek és onnét is *megtizedeljék* és béhozzák. Ha pedig azt, aki reátamad, a házánál vagy egyebütt tanálják, megfogják; szabad pediglen mindenütt megfogni, béhozzák és törvényt szerént büntessék meg. A juhokat pedig úgy tizedeljék, mint egy *cszterengán* igazán.

Ezt én Závor Fridrik annak okáért több törekedő jámborokkal egyetemben, úgy mint Czikó Gergely: Sz.-Györgyről, Fodor Bálint: Sz.-Imréről és Lőrincz deák: Udvarhelyről, kik ez dolgot úgy végeztük; mivel megkivánák mindakét fél, hogy ez szerzésről levelek légyen az ő igazságok mellett, nem ákartuk denegálni, hanem fide mediante azmi végzés felől megirattuk, mi előttünk úgy concordálának és egyezének meg, kinek bizonyására és erősségére adjuk a mi pecsétés levelünköt:

Datae ex flatorio ferri vigesima octava die Maji, anno millesimo quingentesimo octuagesimo sexto.

II.

Fogott bírák ítélete a negyedfél megyének közös havasából Petki István részére tett adománya tárgyában 1634-ben.

Mű, kik ez ide alább megirt dologban *fogott közbírák* vagyunk, tudniillik *Sándor Péter* és *Bartalos Ferenc* szentmiklósiak, *Lajos Imre* taploczai, ki most delnei scholamester, Csikszékben lakó nemes emberek, adjuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik, ez jelenvaló levelünknek rendiben, hogy in anno praesenti 1634 die 3 mensis augusti mikoron volnánk ezen *Csikszékben borsovai* határban Fejérvármegyében Királyhalmán lakó nemzetes *Petki István* urnak ő kegyelmének, Csik, Gyergyó és Kászon székely székeknek vicekapitányának *Balogvése* nevű portiójában az havason, jöve mi előnkben azon *Petki István* úr ő kegyelme egy részről, más részről pedig ezen Csikszékből az negyedfél megye faluiból, úgymint *Csomortán, Csobotfalva, Pálfalva, Delne, Szent-Lélek, Mindszent és Ménaságról* az közönséges havasnak *Hosszúhavasnak bírái* *Csomortán* és *Csobotfalvából*: ezen csikszéki csicsai nemzetes *Petki Farkas* úr, *Pálfalvából*: *Ágoston István*, *Mikó Ferenc* urunknak ő nagyságának mikovi¹⁾ várabeli provisor, *Delnéről*: *Incze Gáspár*, *Szent-Lélekről*: *Czakó Ferencz*, item *Veres Ferenc* Csikszéknek esküdt notarius, *Mindszentről*: *Ferenc deák* és *Czikó Pál*, *Ménaságról*: *Göte Balázs* és *Adorján Miklós*, mindnyájan nemes emberek és tőnek mű előttünk ilyen componitiot:

Adván értésünkre elsőbben, hogy anno supranotato die 26 mensis julii az negyedfél megyebeli incolák közönségesen minden rendek, úgymint nemzetes, nemes, lófő, darabant, szabad székely és jobbágy uraimék, kiknek a feljebb specificált *Hosszúhavas* nevű helyhez competentiájok vagy, mikoron szokott gyűléshelyben *Vasand kapujánál* mindnyájan együtt volnának, találta volna meg ő kegyelmeket a feljebb megirt nemzetes *Petki István* ur, hogy ő kegyelmek a megmondott havasban, ő kegyelmek jövődöbéli szolgálatjáért, atyafiságáért és patrociniúmáért adnának egy darabot. Annak utána egybelépvén az negyedfél megyebeli uraimék és egymással beszélgetvén, ex libero ipsorum arbitrio atque communi consensu oda igérték volna azt a darab helyet, mely miatt a negyedfél megyének Csikszékben Borsovában lakó nagyobb *Balog Péter* rel contraversiájok és veszekedések volt úgyannyira, hogy *Balog Péter* is kész lett volna rajta megesküdni, hogy az *Balogvésihez* való, az negyedfél megyéből is egynehány emberséges öreg nemes emberek is hasonlóképen készen lettenek volna rajta juramentumot deponálni, hogy nem *Balogvésihez*, hanem *Hosszúhavashoz* való az alsó halomhányásig. Mindazonáltal vevén eszekben, hogy *Petki István* úr ő kegyelme az *Balogvési*nek felit megörökösítette; mivel ez, azzal szomszédos, ő kegyelmének adták örökké ad utrumque sexum irrevocabiliter.

Insuper *Petki István* urnak ő kegyelmének becsületes instantiáját nem hagyván héjában, igírtének, adtanak és ajándékoztanak volna ő kegyelmének az feljebb megirt közönséges havasból modo et conditione supranotata az controversiás helyen kívül még egy darabot, melynek

1) Mikói = ma csikszeredai.

kimutatására és kihatározására rendelték volna az feljebb megírt uraimékat.

Ő kegyelmek azért az negyedfél megye képiiben előjövén ez jelenvaló esztendőben és napon, kimutaták és határozák Petki István urnak ő kegyelmének azokat a helyeket és veték határát az negyedfél megye havasa felől, az verőfélben (igy), az peres havasaljban, amely kütfő vagyon, az Balogrésze felől pedig, az megírt kutfőnek az vizén alámenvén, hasítá meg az Petki István uram ő kegyelme igazságának határát, az negyedfél megye havasától avagy részítől egyenesen menvén arra az halomra, mely vagyon *Gozoru* tetein nemzetes Petki Farkas úr eszténáján alól. Az árnyékból pedig, az két halomhányás aránt a *Csulka-szék* felé által bé a patakig a borsovai határig. Mely ő kegyelmének adott portiók vadnak ezen csikszéki borsovai határban vicinusa egy felől az negyedfél megye havasa, más felől a Balogrésze, melyet Petki István úr ő kegyelme megörökösített az feljebb megírt Balóg Pétertől pénzen.

Adák pedig és assignálák a feljebb megírt havas birái ezeket az denotált helyeket az negyedfél megye képiiben Petki István uramnak ő kegyelmének tam sibi, quam posteritatibus suae generositatis utriusque sexus universis jure perpetuo irrevocabiliter talibus quidem conditionibus:

1. Hogy ő kegyelme contentus legyen véle.

2. Hogy ő kegyelme a negyedfél megye havasában marhájával szántszándékból kárt ne tétessen, sőt ha az ő kegyelme pásztori vel incuria vel contumacia ducti kárt tétetnek, ő kegyelme a negyedfél megyét az kárról azokkal contentáltassa és complacáltassa sub vinculo infrascripto. Mindazáltal ha pünkösöd napig az ő kegyelme marhájával az negyedfél megye havasába találának menni, avagy a negyedfél megye falui közül valamelyik marhájával az ő kegyelme portiojába, addig egyik az másikat meg ne károsítsa.

Mely dolognak így lön vége, hogy valamelyik fél a compositiót meg nem állaná in toto vel in aliqua sui parte, 200 arany forintokon maradjon, melyet az megálló fél, az meg nem álló félén, ez levélnek ereivel megvehessen, non obstante ullo juris remedio neque inhibitione neque repulsione vel gratia principis.

Ezen műnköt mindakét fél megbírálván, kezeket beadák, kinek jövendő erősségire és bizosságára mű feljebb megírt *fogott bírák* adjuk ez mű hitünk szerént írt levelünköt, pecsétünkkel megerősítvén. Anno et die locoque supranotatis.

Petrus Sándor mp. Franciscus Bartalis. mp. Emericus Lajos mp. de Szent-Mihály.

Correcta per eosdem.

III.

A negyedfél megye havasgyűlésének határozatai közös havasaink rendtartása iránt 1666-ban.¹⁾

Mi csikszékiek, felcsikiak és alsikiak t. i. negyedfél megyében lakók, Delnefalva, Pálfalva, Csomortán, Csobotfalva, Szent-Lélek, Mindszent és Ménaság megirt faluságok, nemes emberek, lófó nemes emberek, veres darabontok, szabad székelyek kik vagyunk, tudtára adjuk mindeneknek, az kiknek illik, a mi jelen való levelünknek rendiben quod in hoc anno praesenti, az ezer hatszáz hatvanhat die tizen-nyolcadik junii mikoron volnánk a megirt falubéli emberek a negyedfél megyének közönséges *havas gyűlésében Vasodkapund¹⁾*, mivel a mi praedecessorainkról maradt mi reánk, a megirt falukra egy közönséges havasunk a csiki határban mező havasával, erdeivel, vészeivel²⁾ és vizeivel, mely havasokat nevezet szerént hívnak *Hosszuhavasnak, Szellő, Borjustelknek, Borda, Pricske, Piroshavas, Galambhalma* nevű havasok, mely havasoknak vicinusa ab una Vereskoton és a Balogvése, ab alia Kereszteshavasa, Hágóbérc és Somod és Ménaság felől a ménasági kaszáló havas. Mely havasoknak, régi ösvényeknek és rendtartásának, melyek a mi praedecessorainkról mi reánk maradtak, melynek levelei és privilegiuma, mely az holdog emlékezetű *Báthori Kristóftól*, akkori erdélyi fejedelemtől, adatott volt az ellenségnek a hazánkba bejövetele miatt, melyek elégtének, in anno 1562-ben³⁾, melynek törvényének és rendtartásának és biradalmának a régi mód szerént való rendtartását akarván mi is ami praedecessorainkról mi reánk maradt rendtartással bírni. Minek okaért vannak válogatott *esküdt havasbirák* t. i. tekintetes nemes királyhalmi Petki János úr Csicsóból, Delnéről: Nagy Balázs úr, Szent-Lélekről: Czakó Ferenc nemes ember, Ménaságról: István Péter, Mindszentről: Czikó Pál és ugyan Ménaságról: Dániel János, Csomortánból: Petres Gergely, Pálfalvából: Máthé István, Csobotfalvából: Gecző Mihály. Ezek lófó nemes emberek és válogatott *esküdt havasbirák*, hogy a negyedfél megye havására és annak oltalmazására szorgalmatos gondviseléssel légyenek és törvényinek igazgatására.

Mely havasoknak rendtartási így következzek:

1. A memoria hominum szabadságok volt magok közül *esküdt havasbirákot* válogatni a megirt negyedfél megyebélieknek, tisztességbéli személyeket, kik a havasokra gondot viseljenek.

2. Ennek *fű-hasznát* tavasszal *Cantate vasárnapig* minden rendűek, akik a negyedfél megyében lagnak, szabadoson birták, ezután is birtatják.

3. Ha valaki a megirt napra *marhát* ki nem vinné a havasból, a birák béhozzassák és *meztizedelhessék*.

4. Ha a birák valakit a *havas őrzésére* küldenének és az el nem

1) E havasok régibb, 1620 körüli rendtartását lásd *Tagányi Károly* „Magyar Erdészeti Oklevéltár“ I. 343 s. köv. lapján igen érdekes eltérésekkel.

2) *Vésznek* nevezik a csikiak: a nehezen járható erdőrészeket.

3) Ez tévedés, mert akkor János Zsigmond volt a fejedelem, nem Báthory Kristóf.

ménne, 1 forintra megbüntethessék, ha fejedelem parancsolatja nincsen rajta.

5. Ha ezen havasoknak valami *perei* tanálnának interveniálni, annak vagy költéséből vagy fáradságából valaki ki akarná magát vonni, örökösön *kivesszen* a megirt havasbéli biradalmából.

6. Ennek *kaszálásának* ideje: *Szent-Lőrincz napja*, úgy mindazonáltal, hogy ha közönségesen megegyeznek, előbb is meg lehet tehát szabadítani, valamely napot néki praefigálnak.

7. Ezekben az havasokban kaszálni: a *havasbiráknak* ötödmagokkal, szabad nemes embereknek: nyolczadmagával és szabad székelynek: harmad magával, örökös jobbágnak: másodmagával, lakos zsellérnek: egyedül.

8. A *foglaló*, Szent-Lőrincz napján *napkeletkor* szálljon belé, de senki ne foglaljon napkeletnek előtte. Ha valaki foglalna, azt a *havasörzők* citálják a *havasbirák* pecsétjével a havasbirák eleibe érette, a havasból kivész érette s naphaladásig senkinek kaszálni szabad né legyen, hogy az ünnepnek megszegése ne legyen. Ha valaki kaszálna, a törvény szerént megbüntessék ad florenum.

9. Ha valaki a *havasból kivész*, 3 forinttal állhat bé; ha azt nem deponálná, csak contumaciter belémenné, úgy büntetődjék, mint egy *idegen*.

10. A birákban, kaszálásnak idejin, tartoznak ott lenni a havasban, ha csak *ketten* vagy *hármán* lehetnének is, hogy ha valami tilalom vagy potentiariuskodás találkozik, az olyan dolgokat törvény szerént eligazítsák.

11. Ha valaki a havasbirák pecsétinek nem engedne, a havasból kivész érette.

12. Ha valami diffamatio avagy potentiariuskodás interveniál az havason, az annyit téssen, mint más törvényszéken.

13. Ha valami *vérbírság* esik a havasba, annak büntetése a havasbiráké; a külső tisztnek a havasbéli cselekedetekért nem volt keze rajta a memoria honimum.

14. Ha *valamelyik falu azon igyekeznék, hogy a havas megoszoljon*, annak poenája 100 arany forint, annál inkább, ha 2—3 juratus ember cselekedné.

15. Ezeknek a havasoknak törvényfolyási *soha appellatióba nem mentek*, s nem is mennek más székre, úgy mindazonáltal, hogy ott is törvényes úton procedálhat.

16. Ha valaki idegen prokátort vagy törvénytevőt béhozna, annak poenája 100 arany forint, azonképen ha a negyedfél megyében lakos ember más székre akarná kivinni, azon poenával procedáljon a havasbirák eleibe.

17. Ha valaki kaszálni nem akar menni maga szükségére, a *havasbéli része fivét el nem adhatja* senkinek.

18. Ha *szénát* csinál s megesmervén nincsen szüksége reá, a negyedfél megyebéli embereket *megkinálja* vele, ha meg nem veszik, úgy adhassa el más külső embernek.

19. Ha valamely, negyedfél megyében lakó ember *idegen ember marhát* hozná belé, azt reá bizonyíthatják, a havasból kivész érette.

20. Ha valamely külső embernek, a negyedfél megye között, vala-

melyik faluban jobbágya volt vagy vagyon, arra magának szabad oda bírni nem volt s most sincsen, hanem *az ott lakos jobbágy* rendi szerint bírja.

21. Ha valakinek *eszténahelyet* adnának, egyenlő akaratból, ahoz illendő *szároztó helyet* a mezőben, de különben egy falunak sem volt szabad a negyedfél megye havasába *eszténát, juhót* vinni, sem pediglen egyéb barmot vagy marhát, sem pediglen privatus embernek arra szabadsága nem volt, hogy a közönséges megírt faluk havasába semminemű marháját is legeltethesse.

22. Szabadítás után *marhát, juhót, eszténát* tizenötöd napig senki- nek szabad nem volt a havasba vinni, hogy a szegénységnek rendét, *kalongyáját* el ne dulják. Ha valaki reáhozná, azt megkapják, a káron megfogott marhát, a marhás ember a kárt fizesse meg s a reáhozását potentián maradjon.

23. *Bordát* mindenkoron közönséges *juh- és egyéb marhatartó helynek* tartották s tartják. Mindenféle marhát szabad volt oda felhajtani s most is szabad a negyedfél megye lakos emberinek.

24. Ha valakinek juhaival vagy egyéb marháival kárt tétetnének, a havas bírái az *eszténára* is ráküldhetnek s *meztizedelhetik*, a kárt megfizetik.

25. Ha a hajtókra reátámadnának vagy a pásztor vagy a gazda, azt megesmervén, azután is reaküldhessenek a *havasbírák*, megfoghasák szabadosan, a kárt megfizessék, törvény szerint büntessék. Ha pediglen külső ember cselekedné, azt megfoghatják, maga díján változék marhája becsüjén.

26. Ha valamely privatus ember vagy falu azon igyekeznék, hogy a havasnak biradalmában a negyedfél megyén kívül lakos embert hozna, 200 arany forint vinculumon convincáltassék.

Petki János mp.

Czikó Pál mp.

Nagy Balázs mp.

István deák mp.

Mi feljebb megírt bírák adtuk a mi levelünköt hitünk szerint, melyet meg is erősítettünk pecsétünkkel.

IV.

Tanuvallomások a negyedfél megye közös havasairól 1674-ben.

Illustrissime ac celsissime princeps, domine, domine nobis naturaliter clementissime!

Fidelium perpetuorumque servitorum nostrorum in gratiam Celsitudinis vestrae humillimam, debitamque oblationem.

Kegyelmes Urunk, Méltóságos Fejedelmünk!

Alázatosan jelentjük Nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak, hozák mi nekünk Nagyságod compulsoriáját a tekintetes nemzeti fejedérmegyebéli királyhalmi Petki János ő kegyelme és csikszéki delnei Intze András uram, mely Nagyságod mi nekünk is több alázatos hivei között kegyelmesen parancsol, hogy a kiket a dominus exponensek előnkbe statuálnának, megvallassuk hit szerint. Mi azért kegyelmes urunk engedelmesek lévén az nagyságod kegyelmes parancsolatjának, elmentünk a csikszéki várdótfalvi nemes és vitélő Görög István házához

ez jelenvaló 1674. esztendőbeli karácson havának kilencededik napján és a kiket az exponens uraimék előnkbe statualtattanak, erős hittal megeskertvén, megvallattuk hit szerént, kiknek is hit szerént való vallomások igy következnek rend szerént:

Primus testis csikszéki mindszeni Kis Ferenc, csikszentkirályi Bors János uram jobbágya, annorum 60. juratus, examinatus sic fatetur: Tudom azt, hogy a mely nemes embernek jobbágya volt valamelyik faluban a negyedfél megyében, azon nemes embernek más faluban soha sem volt szabados azon jobbágján birni semmit a havasba, hanem azon jobbággy bírhatta úgy, mint egy rendi szerént való ember azon faluban.

Secundus testis Imre István de eadem primipilus annorum 55. juratus et examinatus idem fatetur, uti primus testis. Tertius testis Vítus Pál de eadem primipilus annorum 40, juratus, examinatus idem fatetur, uti primus testis.

Quartus testis csikszéki delnei Csató György primipilus annorum 68, juratus examinatus idem fatetur, uti primus testis, eo plus: Azt is tudom, hogy ha valaki perleni akart azon negyedfél megye havasa dolgából, idegen törvénytévőt és idegen külső prokátort nem volt szabados oda vinni, hanem a közöttök lévő prokátorok ágáltak causájokat az ott való bírák előtt, *sőt királybíró uraméknak sem volt szabados ott törvényt tenni*, ha biradalmasok nem voltak azon havasokba. Azt is tudom, hogy ha valaki jusát praetendálta azon havasokhoz, de ha biradalmas nem volt, addig belé nem mehetett, míg törvény szerént belé nem perlette magát. Azt is tudom, hogy ha a havasban valami verekedés mián vérbírság esett avagy ha emberhalál is, senkinek más külső tiszte nek nem volt szabados a büntetése, hanem az havasbírák igazgatások és büntetések volt.

Quintus testis Csató Márton de eadem juratus examinatus, primipilus annorum 60, idem fatetur, uti primus et quartus testis in omnibus. Sextus testis Ladó János de eadem, primipilus annorum 60, juratus examinatus idem fatetur, uti primus et quartus testis. Septimus testis Ladó Balázs de eadem, primipilus annorum 50, juratus, examinatus idem fatetur, uti primus et quartus testis. Octavus testis csikszéki palfalvi Gergely János primipilus, annorum 50, juratus, examinatus idem fatetur, uti primus et quartus testis. Nonus testis csikszéki mindszeni Demes István primipilus, annorum 63, idem fatetur, uti primus et quartus testis. Decimus testis Szabatsi János de eadem primipilus annorum 62, juratus examinatus idem fatetur, uti primus et quartus testis. Undecimus testis Gergely Péter de eadem primipilus annorum 60, juratus, examinatus fatetur, uti primus et quartus testis. Duodecimus testis Péter István de eadem, mindszeni Vítus Pál jobbágya, annorum 60, juratus, examinatus fatetur, uti primus et quartus testis.

Decimus tertius testis csikszéki várdotfalvi Domokos Miklós primipilus, annorum 60, juratus examinatus sic fatetur: Tudom azt, hogy Mikes Péter urnak jobbággyi vannak azon negyedfél megyében, de addig maga nem lehet biradalmas az havasba, míg törvény szerént belé nem perlette magát azon havasba.

Decimus quartus testis csikszéki delnei Kovács Gergely primipilus annorum 70, juratus, examinatus idem fatetur, uti primus et quartus

testis. Decimus sextus testis Salamon András de eadem; primipilus annorum 60, juratus examinatus idem fatetur, uti primus et quartus testis.

Ezek kegyelmes urunk a fennirt bizonyoknak és vallóknak hit szerént való vallások, melyeket mi is fide nostra mediante recipiálván, a megirt exponens uraméknak a pecsétünk alatt szokott apertán ki is adtuk. Quod superest, illustrissimam ac celsitudinem vestram quam diutissime feliciter, pro desiderandam.

Datum in sede Siculicali Csik Superiori, possessione Várdotfalva, anno et die supranotata, eiusdem illustrissimae et celsitudinis vestrae humillimi et fideles servitores.

Michael Bodó de Rákos nobilis ac vicejux rex regis sedis Siculicalis Csik Superioris mp.

Nicolaus Endes de Sz. Simon nobilis ac juratus notarius sedis Siculicalis Csik Superioris mp.

Mind a négy okirat Apaffy Mihály fejedelemnek 1675 junius 12-én kelt átiratából, melynek hiteles másolata a negyedfél megye levéltárában, a csiksomlyói plébánián őriztetik.

V.

Havasi közgyűlési határozatok 1695. és 1704-ből.

Anno 1695. die 24. augusti. Midőn volnánk *Vasondkapunál közön-ségés gyűlésben* lön kezes mindszerenti részről Pál Márton úgy, hogy ha ennek utána az ő kegyelmek juhái az negyedfél megye havasában kárt tennének, egy becsületes negyedfél megyebeli ember hüte szerént referálván, hogy kárt tettek az ő kegyelmek juhái, *havas birái* uraimék közül akármelyik 12 forintot exequálhasson minden törvény nélkül a megirt *kezesen*. Az csomortáni részről hasonlóképen adá be az kezit Csató János urnak Szakács István uram. Az kár után pedig az havas törvényinek folyása szerint, csak béhozassák az megirt faluk juhait.

Az *havas megszabadítása* leszen Szent-Bertalan napján. Gyűlésünk ha nem lehet, cedulát kell bocsátani felőle. Szent-Mihály napig olyan tilalma leszen, mind szintűgy most. Aki azalatt juhót vinne belé, mint feljebb, 12 forinton convincáltassék.

Ha idegen juhok vadnak az megirt esztenákon, azokról engeszteljék az negyedfél megyét, másképen az levél tenora szerént behozzák az idegen ember marháját, ha nyolcad nap alatt az megye nem engeszteltetik.

Anno 1704. die 13 mensis augusti. Midőn volnánk az negyedfél megye közön-ségés gyűléshelyin *Vasondkapunál* együtt, jöve mü előnkben pálfalvi . . . Mihály uram, mivel ennek előtte való időkben a negyedfél megye havasából arra rendeltetett böcsületes emberek ötvennégy számu juhokot béhozván, ő kegyelme kezesen vette volt fel, hogy az negyedfél megyének ülésében sístálja azon marhákot. Mivel ő kegyelme azon marhákot nem sístálta, citáltatott volt az negyedfél megye eleibe. Most instál, hogy az negyedfél megyebeli böcsületes emberek halasztanak el azon citatiót hadnák le. Megtekintvén az negyedfél megye ő kegyelme instantiáját, halasztotta és a citatiót lehadta a legközelebb esendő gyűlésünkre tali conditione, hogy azon marhákot akkor sístálja, nem sis-

tálván exceptis omnibus juridicis remediis az ő kegyelme marhájához, az míg azt feléri, hozzányulhasson az negyedfél megye. Az marhákot böcsülték hét-hét *hargásra* (igy).

Eredetije a negyedfél megye levéltárában a ésisomlyói plébánián.

VI.

Az esküdt havasbírák ítéletei 1695—99-ből.

Causa levata anno 1695. die 24. augusti *Sínkatetön* deliberatum.

Csobotfalvi Barrabás Mihály ut A¹⁾ doceal az J²⁾ pálfalvi Ferencz János ellen, hogy az úr Apor István úr ő nagysága szénájában az J. itt az havasban megkérvén és után jöven, hogy abban el nem vihetett, az A. saját szénáját vitte el. Törvént is kér az A.

E contra az J. doceál contrariumot, hogy ő az A. szénáját sem egyszer, sem másszor el nem vitte, hanem egresben valami cziket (igy) rakott fel s azzal ment haza. Törvént is kér az J.

Szentléleki Burján Bálint ut A. proclamáltatá az It pálfalvi Damokos Mihályt, állítván azt, hogy *elfoglalt fűéből az csóvát kihánván, elfoglalta*. Mivel világosan constál az A. maga szavainak relatiójából, hogy nem az rendes üdőben, *napkeletkor*, hanem még *hajnalban* foglalt, tetszett az törvénnel: az A. ez levél tenora szerint vesszsen ki az havasból, az fű az J-nak marad.

Pálfalvi Mátéh István ur ut A. proclamáltatá az J-t, csomortáni Jakab Imréht, állítván azt, hogy az negyedfél megyétől ő kegyelmének adott fűben beléállván és foglalván ő kegyelme szidta, bestelenitette. Pro J nemo. Tetszett az törvénnel: az illetlen foglalásért az havasból vesszsen ki, insuper az foglalásért potentián convictus, az elfoglalt fű az A-nak marad.

Causa levata anno 1696. die 29. augusti. *Vasondkapunál* deliberatum.

Az negyedfél megye proclatori ut A.-k proclamáltaták az J-kei delnei Bene Imrét, Biró Istvánt, Barla Jánost, Ambrus Mihályt állítván azt, hogy az *havas szükségire* minden szabad emberre 2—2 poturát (igy) vetvén fel, az jobbágyra pedig egyet kérék s meg nem adták az pénzeket, pecséttel hitták ide, úgy sem compareáltak. Pro J-k nemo. Tetszett az törvénnel: az *havasból kivessznek*.

Az negyedfél megye proclatori ut A.-k proclamáltaták az J-kei csomortáni Vizi Istvánt, Varga Mihályt, Tamás Jancsit, állítván, hogy az havas szükségire vetvén fel szabad emberre: két polturát, jobbágyra egyet. Havasszabadításra ha meg nem adják, pereljék érette, halad akkorra, mivel nem citálták volt őket.

Causa levata in *Pálfalva* anno 1697. die 19. augusti. Deliberatum.

Pálfalvi Ambrus Gergely és Eröss Istvánné Margit ut A.-k proclamáltatták az J-kei mindszei Szabacsi Jánost és Oláh Istvánt, ugyan mindszei Biró András uram jobbágyát, állítván azt, hogy három szekér szénájukat az negyedfél megye havasából elhozták volna. Pro J-k nemo.

1) A = Actor, felperes.

2) J = Jn causam attractus, inctus, alperes.

Tetszett az törvénynek: az szénára menésért singillatim potentian convicti az szénát cum aestimatione adják meg. Hogy pedig lopva cselekedték és nem az igaz úton, hanem imitt-amott kerengvén, úgy hozták el, azért veszszen el.

Szentléleki Burján Bálint ut A. doceat az J. most Pálfalvában lakó Ilyés Ferenc ellen, hogy az negyedfél megye havasából saját szénáját elhozta, arról is, hogy mikor az a széna elveszett, más nem is járt akkor az havasba, hanem az J. másod magával. Törvént is kért.

E contra az J. . . . simpliciter, hogy ő az A. szénáját sem egyszer, sem másszor el nem hozta. Törvént is kér.

Causa levata anno 1697. die 16. augusti. *Vasond-kapunál* deliberatum.

Az negyedfél megye prokátora menasági Imreh János ut A. proclamaltá az J-ket mindszeni Thamás Istvánt és Vitos Pált, állitván azt, hogy szabadítás előtt az negyedfél megye havasában kaszáltak volna. Pro J-k nemo.

Tetszett az törvénynek, hogy hir nélkül *szabadítás előtt kaszáltak*, azért potentian convicti, ez havasból kiveszszenek, az megcsinált széna az negyedfél megyének marad, mely vagyon Borda nevű helyben.

Causa levata anno 1698. die 22. septembris in *monte Szellő*.

Menasági Nagy Miklóst proclamaltá az havas procatora Szabó Miklós, állitván, hogy Bordában szénát csinált. Pro J. nemo.

Ergo tetszett az törvénynek, hogy maradjon száz arany forinton s az szénája veszésén, negyedfél megye itilé: maga is veszszen ki az havasból, mivel üdő nap előtt kaszált.

Csomortáni Albert Mihályt proclamaltá Szakács István, állitván, hogy *havasörizni fogták* s nem ment el. Azért a szófogatatlanságért az havas végezése szerént három forinton convictus.

Anno 1698. die 22. septembris.

Menasági Péter András, Lőrincz Péter, Imreh János, mivel üdő előtt Bordába mentek kaszálni, instálván, az negyedfél megyében azért végeztetett den. 50—50. kezes Péter András.

Causa levata anno 1699. die 7. septembris.

Becze Pálért kezes Csató István így végez negyedfél megyével, mivel *szabadítás előtt* belement az havasba.

Pálfalvi Damokos Mihály havas bírāja, mint actor doceál de eadem Márkos Mihály ellen, hogy az havasörizni megparancsolta, hogy elmenne, s el nem ment, hon lévén.

Az inctus tertiose törvént kér, hogy az parancsolat nem érte hon.

Eredetije a negyedfél megye leveles ládájában Kőszegi Károlynál Csik-Szent-Léleken.

Közli: *Dr. Balló István.*